

«Un clam en el desert»: Fuster, la veu dels editors

Mireia SOPENA
Universitat de Barcelona

*A Eduard Ramírez Comeig,
per l'entrada triomfal al claustre de La Nau*

Difícilment trobaríem algú que es negués a qualificar Joan Fuster de fenomen, no sols per l'heterogeneïtat, l'excel·lència i el volum de la seva producció, sinó per l'articulació pràctica d'un discurs culturalment unitari en un context polític d'una hostilitat extrema, perllongada fins als anys vuitanta. Amb una capacitat intel·lectual privilegiada, Fuster va concebre la seva política cultural en un entorn tan delmat que el 1954, en un gest insòlit a ulls d'avui, Ramon Fabregat li demanà des de Mèxic que s'identifiqués entre els fotografiats en una notícia apareguda a *Destino* sobre el congrés de poesia de Santiago de Compostel·la per poder-lo reconèixer físicament.¹ Contrarestar l'asfixiant propaganda franquista, que perseverà durant dècades en la subjugació de la cultura catalana al patrimoni hispànic, exigia tant la definició d'un corpus ideològic coherent com la seva implementació efectiva a través d'intercanvis que *nolens volens* havien de ser de caràcter personal. És amb aquest propòsit, i naturalment el de la seva professionalització, que Fuster esdevingué un mediador de primer ordre en el món editorial dels anys cinquanta i seixanta.

Podríem convenir que el seu programa d'acció, més que convergir amb el dels emprenedors editorials, s'hi anticipà, de manera que la seva precoç tenacitat li va permetre un guanyapà sense deixar de projectar el que havia de ser un ecosistema professionalitzat. *A priori*, els editors que s'hi presentaven, admirats pel seu judici crític i la vivesa de la seva prosa —entrenada en la seva «facúndia epistolar»—,² no calculaven que aquell assagista amb qui pretenien prestigiar-se podria irradiar

1. Biblioteca de Catalunya (BC), Fons Joan Fuster, carta mecanoscrita de Ramon Fabregat a Joan Fuster, [Mèxic], 26-X-1954.

2. Carta de Joan Fuster a Antoni Comas, Sueca, 26-VIII-1954, a JOAN FUSTER (2002), «Correspondència inèdita», *L'Espill*, segona època, núm. 10 (primavera), p. 166.

el seu ascendent més enllà dels encontorns on desenvolupaven habitualment l'activitat. Només alguns van albirar-ne l'aspecte polièdric i foren els més polititzats, aquells per a qui el Principat, el País Valencià, les Illes i —en el millor dels casos— el Rosselló constituïen més que un mercat on pretenien fer circular els llibres: un territori per explorar i comunicar en totes les direccions. En aquest sentit, Fuster va liderar la difusió cap a l'exterior dels títols publicats en terres valencianes, alhora que va introduir els seus paisans en les obres editades fora del seu país, sovint de temàtica igualment valenciana.

Les funcions de promotor i de distribuïdor les va assumir amb més vocació política que reditícia, com examinarem més endavant; després d'aproximar-nos a la seva principal ocupació, la d'escriptor, que és tant com dir: autor, traductor, prologuista i curador.³ Poques ocasions més avinents que la commemoració del seixantè aniversari de la sortida de *Nosaltres, els valencians* per recuperar el germen d'un clàssic que arrenca el 1956,⁴ quan un dels editors més compromesos amb els Països Catalans, Santiago Albertí, li suggerí d'escriure un llibre sobre el País Valencià per al qual l'ennovà d'un model de referència: la *Notícia de Catalunya* de Jaume Vicens Vives. Fuster trobà la proposta indubtablement «temptadora».⁵ Encara més: el títol havia de ser un dels primers d'una sèrie d'assaig en què s'incorporaria un de dedicat a les Illes, un sobre la immigració a càrrec d'«un escriptor immigrant» i d'altres de Josep M. Castellet i Llorenç Gomis, que, segons Fuster, acceptaren la invitació per polir la seva fama de «castellanistes».⁶ Com altres iniciatives esdevingudes en el sector, aquesta precursora d'Albertí dona fe que algunes de les col·leccions dels anys seixanta arrelaven en projectes precedents, avortats per una recepció irregular —si no nul·la— dels originals encarregats o per l'actuació més o menys implacable de la censura.⁷

3. Consulteu una aproximació al Fuster prologuista i director literari a Francesc PÉREZ MORAGÓN (1994), *Joan Fuster, el contemporani capital*, València, Germania, p. 36-43, i Vicent SIMBOR (2012), *Joan Fuster: el projecte de normalització del circuit literari*, València, Universitat de València, p. 46-54.

4. Per a la relació de Joan Fuster amb Edicions 62, és imprescindible l'epistolari amb Max Cahner (Joan FUSTER [2012], *Correspondència 13*, ed. a cura de Josep Ferrer i Costa, Joan Pujadas i Marquès, València, Tres i Quatre) i amb Josep M. Castellet, Francesc Vallverdú i Teresa Lloret (Joan FUSTER [2022], *Correspondència 18-19*, ed. a cura de Teresa Muñoz Lloret, València, Tres i Quatre). J. Àngel Cano Mateu estudià la valoració de Fuster sobre els correctors de *Serra d'Or* a *Joan Fuster i «Serra d'Or»: Els articles seriatos (1968-1984)*, València, Universitat de València, 2022.

5. BC, Fons Joan Fuster, carta mecanoscrita de Joan Fuster a Santiago Albertí, Sueca, 3-VI-1956.

6. BC, Fons Joan Fuster, carta mecanoscrita de Joan Fuster a Santiago Albertí, Sueca, 2-IV-1958.

7. BC, Fons Joan Fuster, cartes mecanoscrites de Santiago Albertí a Joan Fuster, Barcelona, 13-III-1956, 25-V-1956, 29-IX-1956 i 16-X-1958. En el programa de Josep Benet, com a primer inspirador d'Edicions 62, figuraven *Nosaltres, els valencians* (1962), *Els altres catalans* (1964), de Francesc Candel, i una *Notícia de les Balears* a càrrec de Josep Maria Llompart (Jordi AMAT [2012], «Edicions 62. Primeres passes», *La Vanguardia. Cultura/s*, [25 gener], p. 5).

Intrigant, encara que més improbable, era el desig de Joan Sales de treure una novel·la de Fuster. El 1958, pocs mesos després d'haver esquinçat dos relats «infames» mentre preparava el *Recull de contes valencians* per a Albertí,⁸ confessà a l'editor del «Club dels Novel·listes» que n'havia emprès alguna sense èxit, bé que no descartava de reprendre el gènere.⁹ A Sales, enderiat a recuperar el públic amb obres populars, només li va caldre aquesta insinuació per reclamar-li obstinadament una mena de «madame Bovary de Sueca»¹⁰ (de què podria rebre catorze mil pessetes si es venia tot el tiratge de dos mil exemplars)¹¹ i, per franquejar els seus recels, l'editor li aconsellà que ideés «una novel·la d'assagista» en el sentit ampli, com *La Ben Plantada* o *El carrer Estret*.¹² A mig camí entre la irritació per la insistència de Sales i l'agraïment per la confiança, el 1961 Fuster aventurà que s'hi aplicaria el dia que s'alliberés de compromisos urgents,¹³ circumstància que no cal ni dir que no es va escaure.¹⁴ En exposar el seu argumentari, Sales maldà per convèncer-lo inculcant-li que, considerant el seu domini de la prosa, tan sols havia d'empescar-se un argument:

Si trobes el desllorigador d'aquest problema purament tècnic, estic segur que faràs una novel·la de primera. Tens una cosa que encara falta a la immensa majoria —gairebé a tots— dels nostres escriptors: el do de la prosa simple, clara, directa, natural, carregada d'intenció, que diu contínuament coses. Una magnífica prosa de novel·la contemporània. Ets un dels poquíssims escriptors autènticament moderns de la nostra literatura. La majoria no són més que imitadors dels moderns. I la imitació no té mai cap valor.¹⁵

Com una derivació natural de les atribucions d'autor i promotor, Fuster desplegà l'activitat d'assessor, lector i jurat de premis. Fou pel seu vast coneixement

8. BC, Fons Joan Fuster, cartes mecanoscrites de Joan Fuster a Santiago Albertí, Sueca, 14-XI-1956 i 20-II-1957. El 1948 havia declarat que «se me había ocurrido una narración tipo Mansfield (pero menos): un tío que entraba en una taberna de puerto decidido a emborracharse y que en el momento de pedir algo pide una limonada» (Antoni Furió [1994], *Àlbum Fuster*, València, Edicions Alfons el Magnànim, p. 66).

9. Institut d'Estudis Catalans (IEC), Fons Joan Sales, postal manuscrita de Joan Fuster a Joan Sales, Sueca, 24-XII-1958.

10. BC, Fons Joan Fuster, carta mecanoscrita de Joan Sales a Joan Fuster, Barcelona, 9-III-1960.

11. BC, Fons Joan Fuster, carta mecanoscrita de Joan Sales a Joan Fuster, Barcelona, 24-XI-1959.

12. BC, Fons Joan Fuster, carta mecanoscrita de Joan Sales a Joan Fuster, Barcelona, 23-VI-1960.

13. IEC, Fons Joan Sales, carta mecanoscrita de Joan Sales a Xavier Benguerel, Barcelona, 3-VII-1961.

14. A parer de Josep Palàcios, és probable que el projecte d'aquesta novel·la, comentat amb diversos amics, no s'arribés a desenvolupar (Josep PALÀCIOS [2002], «Nota preliminar», a Joan FUSTER, *Obra completa: poesia, aforismes, diari, vinyetes i dibuixos*, ed. a cura d'Antoni Furió i Josep Palàcios, Barcelona, Edicions 62, Diputació de Barcelona i Universitat de València, p. 890).

15. BC, Fons Joan Fuster, carta mecanoscrita de Joan Sales a Joan Fuster, Barcelona, 29-XII-1958.

del sector que va rebre consultes que depassaven l'ofici, com ara el preu de composició en linotip, formulada per Miquel Arimany, o les adreces de socis d'ateneus, societats literàries i orfeons, a instàncies de Josep M. Boix i Selva.¹⁶ Si de l'enfilall de peticions en desconcerta una és, per estrambòtica, la d'un dels editors de la col·lecció «Els Autors de l'Ocell de Paper», Joan Crusellas, que volia conèixer «les possibilitats de comprar un terreny en una de les vostres platges, de preferència Benidorm. | No és que vulgui un terreny de cultiu ni res d'això. Voldria un simple terreny on poder construir una caseta de cara a la platja» i que, si no podia adreçar-lo a algú, fins i tot gosava requerir-li «que tu mateix em diguessis els preus per pams o per metres».¹⁷ Una demanda com a mínim inesperada, si considerem les que rebia habitualment de les editorials (més preocupades per la publicació de ressenyes i la qualitat dels originals inèdits o dels títols publicats) i —no ens enganyéssim— l'escàs sentit pràctic de Fuster per a la vida ordinària.

Un testimoni del magisteri de Fuster com a crític és l'informe que el 1960, arran d'una seva visita a Joan Sales, l'editor del Club redactà per a Xavier Benguerel sobre les obres presentades en la primera edició del Premi Sant Jordi, en què Josep Pla i Joan Fuster havien protagonitzat una discussió «tropical».¹⁸ Havia estat un certamen polèmic, per la liquidació del Premi Joanot Martorell (amb un palmarès integrat per Cèlia Suñol, Maria Aurèlia Capmany, Josep Pla, Josep M. Espinàs, Manuel de Pedrolo i Joan Sales, entre d'altres), i se l'emportà un dels candidats més desconegut i jove, Enric Massó, i no Mercè Rodoreda. El document mereix ser citat no sols perquè recull la valoració literària de Fuster sobre els originals de Massó, Rodoreda i l'obra *No ho sap ningú*, de Nicolau Maria Rubió i Tudurí (publicat pel Club), sinó perquè avala que a la primeria dels seixanta es podia augurar la recepció d'obres publicables després d'anys de sequera i, de retruc, la continuïtat d'un guardó tan discutit (a part del fet anecdòtic que, si donem validesa a l'informe, Fuster havia optat pel text de Cuspinera, editat per Ariel, i no —com asseverà més tard— pel de Mercè Rodoreda, que això no obstant recomanà a Sales):

Finalista (Miquel M. Cuspinera: *Només ésser*). En Fuster va estar a punt de votar per aquest en comptes d'en Massó, creient que aquest Miquel M. Cuspinera —de qui no sabia absolutament res— era la rara avis sempre anhelada, o

16. BC, Fons Joan Fuster, nota manuscrita en una carta mecanoscrita de Miquel Arimany a Joan Fuster, Barcelona, 29-I-1954, i carta mecanoscrita de Josep M. Boix i Selva a Joan Fuster, Barcelona, 4-V-1964.

17. BC, Fons Joan Fuster, carta mecanoscrita de Joan Crusellas a Joan Fuster, Barcelona, 15-IV-1956.

18. JOAN FUSTER (2002), «El Josep Pla que vaig conèixer», a Isidre CRESPO REDONDO, *De Fuster a Pla amb camí de tornada*, València, Centre d'Estudis i Investigacions Comarcals Alfons el Vell, p. 21.

sigui «el jove talent desconegut». El vot d'en Fuster hauria decidit el premi, ja que aquest es va decidir per 4 a 3; però, afortunadament per a en Massó, abans de l'última votació van encarregar a en [Antoni] Sàbat una enquesta discreta per saber qui era exactament el tal Cuspinera. Va resultar que en comptes de 25 anys mirífics, en tenia... 57! I que era un peix molt gros de la burocràcia oficial a Tarragona, raó per la qual no s'havia posat el seu primer cognom (Meléndez o Menéndez), sinó el segon. Diu en Fuster que la novel·la és bona, però minoritària, ja que el tema és la grisor de la vida en una ciutat provinciana que no s'anomena (versemblantment, Tarragona). Creu que l'hauríem de publicar pel valor literari, molt estimable.

Mercè Rodoreda: la novel·la d'aquesta diu en Fuster que és molt interessant, perquè pren per tema els anys de la fam a Barcelona, en un medi social d'allò més corrent (la protagonista és la vídua d'un republicà, de classe mitjana més que modesta). Com a document d'una època, diu que és molt bo. Té com a defectes, fàcilment esmenables, el títol: *Colometa*, d'una carrincloneria impossible, i alguns capítols superflus, que caldria suprimir. Diu també en Fuster que hi «falta alguna cosa». Caldrà llegir-la. Potser el millor seria que tu escriguessis a la Rodoreda, ja que la coneixes, demanant-li que ens l'envii per llegir-la.

Nicolau M. Rubió: Aquest ha tingut l'encert de prendre un tema ara roent, el dels europeus establerts a Algèria. Un grup d'europeus, afincats de fa temps al sud d'Algèria, prop d'un poblat indígena que comença a exaltar-se amb les propagandes nacionalistes. Com que en Rubió Tudurí coneix bé l'Àfrica, sap suggerir molt bé l'ambient i sap guarnir el conflicte amb aventures de bona llei, molt llegívols. Creu en Fuster que si la publicuéssim ben aviat, mentre el conflicte algerià estigui a l'ordre del dia, ens apuntaríem un bon èxit. Potser, em va dir, era la més llegívola de totes.¹⁹

La col·laboració més o menys anhelada —no direm retribuïda— de Fuster dins d'uns límits que preservessin la llibertat dels editors i la independència del crític cristal·litzà en un compromís insubornable del segon, que no discriminà la posició de les empreses en el camp editorial. En el cas de Manuel Ortínez no va haver de persuadir-lo per treballar plegats, perquè el 1962 va ser Fuster mateix qui l'instà a fundar l'Editorial A. C., dirigida per ell amb plenes facultats i àdhuc inaugurada amb *Diccionari per a ociosos* (1964).²⁰ En aquell moment atresorava el bagatge adquirit mercès als editors del Principat que esguardaven

19. IEC, Fons Joan Sales, carta mecanoscrita de Joan Sales a Xavier Benguerel, Barcelona, 19-XII-1960.

20. BC, Fons Joan Fuster, carta mecanoscrita de Joan Fuster a Manuel Ortínez, Sueca, 25-X-1962. Podeu seguir la singladura de l'editorial a la fèrtil correspondència de Fuster amb Joaquim Maluquer, en dos volums. Com a director literari d'A. C., Fuster rebé una «assignació trimestral, que —valgui l'expressió— em salva la vida» (carta mecanoscrita de Joan Fuster a Joaquim Maluquer, Sueca, 14-I-1965, a Joan FUSTER (2005), *Correspondència 8: Joaquim Maluquer*, ed. a cura de Xavier Ferré i Trill, València, Tres i Quatre, p. 113).

cap a les terres valencianes. Entre ells, Joan Sales, cautelós davant d'eventuals acusacions de supremacisme principatí, i Joan Crusellas, per a qui, sense tenir-hi una de les relacions més fecundes, assajà d'atraure els poetes Vicent Andrés Estellés, Maria Beneyto i els suspicats autors de la col·lecció «L'Espiga», liderats per Xavier Casp i Miquel Adlert.²¹ Ni Crusellas ni els altres negligiren les declaracions de Fuster sobre la naturalesa del seu capital social: «Les meues relacions personals amb la gent —amb tota la gent— que avui escriu versos a València són bones».²²

La mediació per a Crusellas amb els autors en actiu no el desenganyà com tenir cura de l'*Antologia de la poesia valenciana*, apareguda a *Selecta* el 1956, o el *Recull de contes valencians*, publicat dos anys més tard, a tomballons, amb un dels socis de Crusellas a «Els Autors de l'Ocell de Paper». Així com en el llibre per a Josep M. Cruzet —que s'obria amb Teodor Llorente— els poetes contemporanis només ocupaven una quarta part,²³ en el de narracions —exclusivament d'autors vius— la cerca d'originals inèdits fou desmoralitzadora tant per la manca de narradors amb obra prèviament publicada com per l'escassa recepció d'originals.²⁴ Fuster ho relatà sense manies en el pròleg, en què confessà que, a excepció feta de Jesús E. Martínez Ferrando (narrador que havia desenvolupat la seva trajectòria bàsicament a Barcelona), «la resta es queda en un mer repertori de possibilitats».²⁵ Va ser en aquell context que l'editor amb qui compartiren la inquietud prèvia a l'edició, Santiago Albertí, definí Fuster com «la veu que clama en el desert».²⁶

21. BC, Fons Joan Fuster, carta mecanoscrita de Joan Fuster a Joan Crusellas, Sueca, 1-VI-1955.

22. BC, Fons Joan Fuster, carta mecanoscrita de Joan Fuster a Josep M. Cruzet, Barcelona, 16-IV-1955.

23. En el grup de poetes de la postguerra seleccionà Emili Roca Salvador, Josep Mascarell i Gosp, Matilde Lòria, Xavier Casp i Joan Valls Jordà i, entre les «últimes promocions», Jaume Bru i Vidal, Joan Fuster, Vicent Andrés Estellés, Maria Beneyto, Francesc de P. Bruguera i Rafael Villar. Per al procés d'edició, veg. Mireia SOPENA (2021), *La Selecta, centre de l'edició i de la vida literària (1943-1962)*, tesi doctoral, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona, p. 315-321.

24. A mitjan anys cinquanta Fuster es va doldre que els valencians ben just comptaven amb «mitja dotzena curta d'escriptors —diguem-ne escriptors—» (carta de Joan Fuster a Tomàs Garcés, Sueca, 22-XII-1955, a JOAN FUSTER [2002], «Correspondència inèdita», *L'Espill*, segona època, núm. 10 [primavera], p. 172).

25. *Recull de contes valencians* (1958), amb pròleg de Joan Fuster, Barcelona, Albertí, p. 15. En la nòmina d'autors el curador repetí els poetes de l'antologia Vicent Andrés Estellés, Maria Beneyto, Francesc de P. Bruguera, Xavier Casp i Josep Mascarell i Gosp, als quals sumà Miquel Adlert, Andrés Bernabeu Llatas, Josep Iborra, Jesús E. Martínez Ferrando, Josep Palàcios i Eduard Soleriestruch. Carme Gregori examinà la dedicació a la narrativa dels escriptors antologats abans i després de l'aparició del volum a «*Recull de contes valencians: una aproximació al conte de postguerra*», *Caplletra: Revista Internacional de Filologia*, núm. 10 (primavera 1991), p. 95-105.

26. BC, Fons Joan Fuster, carta mecanoscrita de Santiago Albertí a Joan Fuster, Barcelona, 9-IX-1956.

Amb perseverança acompliren el seu propòsit l'editor, que pretenia fer coèixer els nous autors valencians, i el curador, que enlestí una edició d'una mínima qualitat. Ben mirat, va aconseguir d'aplegar-hi autors que considerava prometedors, com el cas de Josep Palàcios, per qui sentiria una tal predilecció que als anys vuitanta no dubtà a presentar-lo davant de Xavier Folch com «l'escriptor més refinat i culte d'aquest país».²⁷ Havia confiat en ell des que discretament concorregué al Sant Jordi del 1960 amb *Crònica d'una mort*²⁸ (a despit de l'excés de pàgines i divagacions, que Fuster havia reconegut a Joan Sales)²⁹ i l'introduí al sector editorial de Barcelona, que sovint interposà Fuster per comunicar-s'hi en tota mena de circumstàncies (des de propostes de traduccions del català i el francès o ressenyes fins a reclamacions de respostes). Amb ell Fuster versionà les obres d'Albert Camus publicades per Vergara i delegades per Josep M. Boix i Selva, a qui el traductor raonà com solien distribuir-se una tasca que, mentre hi treballaven, l'arribà a exasperar per la vacuïtat que veia en l'estil de l'autor francès:

Hauràs rebut, suposo, una còpia de la traducció del *Mite* de Camus. Hem tardat una mica —molt— a complir el nostre compromís, en Palàcios i jo. Ell ha hagut de casar-se, i jo he hagut de quedar-me orfe, i aquestes vicissituds, en un poble, comporten moltes més complicacions que en una ciutat gran... Immediatament ens posarem a treballar en *L'home revoltat*. Per necessitat, la feina ha d'anar una mica més lenta. La versió que en fa en Palàcios, he de mirar-mela jo paraula per paraula i esmenar-la; després, cal posar-la en net. És un procediment antieconòmic, ja ho sé; però què hi farem!

En confiança, et confessaré que traduir la «filosofia» de Camus és una operació irritant. L'estil retòric i el bla-bla-blà em treuen de polleguera. I de més a més, hi ha aquella inclinació a usar mots com «cor» i «esperit», d'una vaguetat intolerable. El «cor» i l'«esperit»! Entre nosaltres, ni els poetes lírics goseu ja escriure paraules tan buides i inconcretes... Perdona l'exabrupte.³⁰

27. BC, Fons Joan Fuster, carta mecanoscrita de Joan Fuster a Xavier Folch, Sueca, 2-VI-1987.

28. BLANQUERNA (pseudònim de Rafael Tasis) (1961), «Un premi considerable i sis més de major modèstia», *Pont Blau*, any x, núm. 99, p. 16-17.

29. IEC, Fons Joan Sales, carta mecanoscrita de Joan Sales a Xavier Benguerel, Barcelona, 19-XII-1960.

30. BC, Fons Josep M. Boix i Selva, manuscrit 9480/1, capsa 17, carta mecanoscrita de Joan Fuster a Josep M. Boix i Selva, Sueca, 1-VIII-1965. Ens plau deixar constància escrita que Francesca Cerdà Mollà ens oferí una còpia de la seva excel·lent tesi, *Joan Fuster i la traducció: Les actuacions i les idees en el seu context històric. La llengua literària i les solucions de traducció de 'La pesta' (1962) i 'L'estrany' (1967) d'Albert Camus*, defensada el 2022 a la Universitat Pompeu Fabra. Als anys setanta, amb Palàcios també impulsaren l'edició de facsímils en la col·lecció Lletra Menuda, «editada modestament a Sueca, quasi com una provatura» (Salvador ORTELLS MIRALLES i Francesc PÉREZ MORAGÓN [2022], *Joan Fuster: D'un temps, d'un país (1922-1992)*, València, Institut Alfons el Magnànim, p. 341).

No és pas fortuït que Josep M. de Casacuberta, tan vinculat al País Valencià,³¹ fos l'editor que el 1953 hagués demanat a Fuster que examinés l'estat de les seves novetats a les llibreries de València.³² Un prec relativament moderat que espletà quan l'assagista, que s'havia fet conèixer al Principat gràcies a Barcino, li anuncià que Enric Valor i ell podrien ocupar-se de la distribució dels seus títols de temàtica valenciana escrits per autors contemporanis.³³ Com no podia ser altrament, Casacuberta s'hi va avenir a l'acte i els respongué amb unes condicions més àmplies de les previstes per ells: un dipòsit de dos exemplars de les 20-25 obres d'interès valencià i un exemplar d'un centenar més, liquidacions i reposicions immediates i un descompte del 35 % per a ells (amb el benentès que als amics els oferirien una reducció màxima del 10-15 % i als comercials i llibreters de l'habitual 25 %).³⁴ En tres mesos, van vendre 400 pessetes de llibres, que a parer de Fuster «no és molt, evidentment, però tampoc no està malament»,³⁵ fins a l'extrem que, si bé la resposta dels lectors era insuficient, pocs anys després encara s'animà a difondre les novetats del Club Editor amb una comissió del 25 %.³⁶

Com a analista de l'ecosistema editorial, Fuster feia anys que n'havia identificat un mal endèmic: les vendes alarmantment baixes. En la seva polièdrica condició d'activista de la literatura tant denuncià la indolència dels seus paisans en la difusió particular de les novetats mentre ell «predicava» com es preocupà de divulgar en entrevistes, cartes i publicacions una innovadora aproximació al fet literari.³⁷ Preocupat pel llibre com a pedra angular de la cultura, el seu enfocament

31. Barcino fou l'única editorial a qui Fuster dedicà un apartat propi a l'article aparegut en la madala de la Fundació Carulla el 1972 —reproduït vint anys més tard per iniciativa de Xavier Folch— pel «sacrifici amatent i quotidià del matrimoni Casacuberta», per l'«energia de continuïtat i de competència singularment elogiabile» i per la seva vocació íntegrament catalana «en el ple i més exacte sentit del terme: atenta a Guardamar i a Salses, a Fraga i a Maó» (JOAN FUSTER [1992], *L'aventura del llibre català*, Barcelona, Empúries, p. 66).

32. BC, Fons Joan Fuster, carta manuscrita de Josep M. de Casacuberta a Joan Fuster, [Barcelona], 15-VII-1953. Agraïm a Faust Ripoll que ens facilités generosament la transcripció de l'epistolari Casacuberta-Fuster, que tenia en curs d'anotació.

33. BC, Fons Joan Fuster, cartes mecanoscrites de Joan Fuster a Josep M. de Casacuberta, Sueca, 17-VII-1954 i 21-VIII-1954.

34. BC, Fons Joan Fuster, carta manuscrita de Josep M. de Casacuberta a Joan Fuster, [Barcelona], 25-XII-1954. El 1949 Editorial Torre representava, distribuïa i tenia el dipòsit de llibres de Barcino (carta mecanoscrita de Miquel Adlert a Joan Fuster, València, 1-III-1949, a JOAN FUSTER [2005], *Correspondència 9: Xavier Casp, Miquel Adlert, Santiago Bru i Vidal*, ed. a cura de Josep Ballester, València, Tres i Quatre, p. 314).

35. BC, Fons Joan Fuster, carta mecanoscrita de Joan Fuster a Josep M. de Casacuberta, Sueca, 12-I-1955.

36. BC, Fons Joan Fuster, correspondència amb Pere Cisa, albarà manuscrit a nom de Martí Domínguez Barberà, 22-III-1960.

37. El desencís el compartí amb l'editor de Barcino (BC, Fons Joan Fuster, carta mecanoscrita de Joan Fuster a Josep M. de Casacuberta, Sueca, 17-IV-1954). El terme *predicar* l'emprà ell mateix

sociològic,³⁸ tan precursor que s'avançà als clàssics estudis de Robert Escarpit,³⁹ penetrà amb agudesia en l'evolució del mercat. Si deixem de banda les consideracions desplegades en les monografies *L'aventura del llibre català* i *Literatura catalana contemporània* (ambdues del 1972),⁴⁰ el seu estudi més documentat i lúcid sobre el sector aparegué a *Indagacions possibles* (1958), on denuncià la displicència de la societat i desenvolupà un dels seus conceptes més recurrents des dels anys cinquanta, el del «públic virtual», a qui exhortava a esdevenir «públic actiu» en pro de la professionalització dels agents:

He alludit, més amunt, a l'existència d'un públic virtual i bastant. Virtual, sí: però només si passa a actual serà pròpiament bastant. Fóra prou que aquesta massa latent de lectors es decidís a fer-se càrrec de la seua literatura, perquè aconseguíssem un avenç formidable. Equivaldria a traure la indústria del llibre català del marasme en què avui es troba, i això seria fonamental. Dels tiratges curts i deficitaris, més o menys sufragats per patricis, de les empreses que amb prou feines fan la viu-viu, podríem saltar a un estat de coses més elàstic i eficient. Així com la creació literària no pot deixar-se a la decisió heroica dels escriptors, a la resignació per part d'aquests a escriure sense cobrar, tampoc l'edició catalana no pot quedar a la mercè de la —sempre aleatòria— capacitat de desprendiment que uns editors puguen tenir. D'un escriptor, a més, i dels seus guanys, depèn a tot estirar una família, la seua, que en última instància s'accontentarà amb els ingressos poc o molt formals provinents de la ploma; però en el negoci editorial hi ha implicat un garbuix de despeses, des dels impostos de l'Estat als sous dels empleats, passant pel paper i la mà d'obra d'impressió, que no hi ha manera humana de solucionar-lo amb les bones paraules del patriotisme, de l'amor a la llengua, del puritanisme idiomàtic, amb què se sol despatxar el cas de l'escriptor.⁴¹

La comercialització de llibres no era —no cal ni dir-ho— la seva vocació, però s'hi aplicà amb convenciment per dignificar la literatura i reconstruir el circuit literari, talment com acceptà de prendre part en les activitats que els editors pro-

per referir-se a la seva activitat dels anys cinquanta (Enric SÒRIA [1992], «Ser Joan Fuster. Reflexionar, debatre, donar llum», *L'Illa* (hivern); reproduïda a Joan FUSTER [2003], *De viva veu: Entrevistes (1952-1992)*, ed. a cura d'Isidre Crespo, Catarroja, Afers, p. 438).

38. Mireia SOPENA (2017), «Joan Fuster, mestre de la història editorial», a *Nosaltres, les fusterianes*, València, Tres i Quatre, p. 455-457.

39. Robert ESCARPIT (1964), *Sociologie de la littérature*, París, Presses Universitaires de France, i Robert ESCARPIT (1965), *La révolution du livre*, París, Unesco. En poc temps de diferència respecte de la primera edició, se'n distribuïren les traduccions (de la primera, se'n feren versions en català i castellà a Edició de Materials el 1968; de la segona, en castellà a Alianza el mateix 1965).

40. Segons Josep M. Ainaud de Lasarte, l'assaig inclòs en la nadala de la Fundació Carulla, de quinze mil exemplars, va ser «polèmic» (Josep M. AINAUD DE LASARTE [1974], «Sobre l'abast social del nostre llibre», *Serra d'Or*, any XVI, núm. 181, p. 39).

41. Joan FUSTER (1958), *Indagacions possibles*, Palma, Moll, p. 108-109.

gramaven per teixir lligams entre catalans i valencians (conferències, lectures, presentacions, atenció de visites a Sueca, excursions de joves, difusió de manifestos, etc.).⁴² Sense la positiva recepció d'aquelles invitacions, la seva curiositat sobre l'actualitat més candent no hauria estat atesa recíprocament per informadors com Santiago Albertí, un dels promotors dels viatges del jovent valencià als anys cinquanta al Principat. En la correspondència entre tots dos es conserva una perla del 1956, testimoni que l'obra de Joan Fuster ofereix una cartografia de la vida cultural de la postguerra i, en especial, reveladora d'un vessant poc divulgat de la resistència, el de la fortalesa desacomplexada davant d'una policia persistentment amenaçadora. En el marc de les Conferències de Primavera celebrades a la Sala d'Actes de la Caixa de Jubilacions i Subsidis del carrer d'Aragó de Barcelona, presidides per Josep Puig i Cadafalch, la censura policial contra l'ús públic del català per part de Francesc de B. Moll desfermà la revolta del públic:

[...] abans-d'ahir —crec que encara no ho sabràs— hi va haver un autèntic tumulte en la conferència donada ací per [Francesc de B.] Moll sobre el moderat tema «Menéndez y Pelayo i Catalunya». Va comparèixer la policia amb ordre de fer-lo parlar en castellà. El agents, però, arribaren quan l'orador ja feia estona que parlava. I, en comptes de consultar telefònicament amb els superiors i dir que la cosa ja estava en marxa —és el que sembla més natural— van obeir cegament les ordres rebudes sense aturar-se a pensar. I ja tens a Moll interrompent-se i anunciant que, per ordre governativa, li calia seguir en castellà. Esclatà un escàndol formidable. El públic —més de 400 persones— proferí, enmig d'una desbordada bronca, els crits més subversius del país i els insults més ferotges contra els agents. Aquests abandonaren la sala. Grups d'espectadors tractaren de seguir-los. Es va témer un linxament. Foren continguts amb treballs. Al cap de molta estona, després d'ovacionar en Moll, la gent se'n anà amb relatiu ordre. Elements del *Diccionari* encara eixiren al carrer per tal de pregar la dispersió dels qui esperaven que els agents sortissin de l'edifici. Tot plegat, que la cosa va arribar a ser dramàtica. L'exasperació està fent perdre la por.

Per sort, sembla que els agents, conscients d'haver comès un error gros en seguir cegament unes ordres que eren per a *abans* de començar la conferència, preferiren no informar de l'escàndol. Segurament, tot quedarà així, però ja és molt.⁴³

42. En el pròleg del *Recull de contes valencians* confessà públicament que el primer propòsit del volum era «incrementar aquell moviment de simpatia» entre el Principat i el País Valencià (p. 13).

43. BC, Fons Joan Fuster, carta mecanoscrita de Santiago Albertí a Joan Fuster, Barcelona, 25-V-1956. Francesc de B. Moll, que havia viscut l'incident des de la tarima, relatà que l'organització havia fet comprendre als agents que el canvi de llengua era improcedent i, tanmateix, quan ho consultaren al Govern Civil, els instaren a fer acabar la conferència en castellà. Moll coincideix amb Albertí que el públic es va esvalotar notòriament i que va sortir en ordre, bé que no pogué presenciar la persecució contra els agents (Francesc de B. MOLL [1975], *Els altres quaranta anys*, Palma, Moll, p. 159-161). Segons el testimoni de Josep Fornas, «més de la meitat [dels assistents] era gent molt jove» (Joan ESCULIES [2022], *Josep Fornas, el solucionador. L'home de Tarradellas a Catalunya*, Barcelona, Pòrtic, p. 70).

Prou que ho sabem: Fuster es dedicà incansablement a promoure el diàleg —passeu-me el mot— entre els valencians i els seus compatriotes. Com a col·laborador de segells radicats a València, Barcelona, Mallorca i Mèxic, accedí a plataformes que havien de contribuir a fer pedagogia i propaganda d'un missatge cívic, cultural i polític integrador. Els editors, més enllà d'interessos oportunistes, hi compartiren la voluntat per reconstruir un mercat nacional amb l'organització d'activitats (publicacions, certàmens, conferències, presentacions, estades de joves) i l'intercanvi d'informació (actualitat, contactes, llibres), tant és així que per a ells va esdevenir més que un intel·lectual de referència. Fou un ambaixador cultural que va concentrar els perfils d'autor, crític, promotor, distribuïdor i activista, decisiu en la configuració del món editorial del segle XXI per la seva producció com a escriptor d'una literatura d'idees, traductor de llibres de primera, descobridor de nous talents, promotor d'una literatura rigorosa, distribuïdor del llibre català i ideòleg d'un espai de comunicació dels Països Catalans. L'obra que teniu a les mans representa tant un homenatge inexcusable com un incentiu per als servidors del seu llegat.